

A CAVALL DE DOS SEGLES

Quan hom passeja pels camins d'una història —individual, d'un grup humà o d'un país— la sorpresa, insistentment, surt a l'encontre. Perquè la història és un teixit; res ni ningú no viu en un camí sense cruïlles, en un camí que no és mai perdedor. I els esdeveniments —petits o grans— que tenen lloc en un àmbit, sigui reduït o de majors dimensions, se superposen als que ocorren en un altre, s'entrebanquen mútuament, s'influeixen, es fan nosa o s'afavoreixen. Ja se sap: no és possible el retrat d'una determinada activitat humana on no apareguin, al fons o a primer terme o en un dels costats, les ombres de les diverses activitats coetànies. Sempre ha estat així; sempre, per a qualsevol època a què hom faci referència, si bé potser poques vegades les ombres han estat tan nombroses i precises com en aquests escassos anys que, cama ací, cama allà, posen punt final al segle XIX i inicien el XX.

Són uns anys densos: tot just feia quatre dies (1876) que havia acabat el malson de les guerres carlistes —que empobriren el poble de recursos materials i de solidaritat—, i la inflexibilitat espanyola ja conduïa a les lluites colonials (el primer intent cubà d'alliberament acaba el 1878); el conflicte bèl·lic culminava desastrosament el 1898, després d'una sagnia productora encara de més misèria (la guerra de Cuba havia començat el 1895 i la de Filipines el 1896).

Per si això no fos prou, l'any 1890 la fil·loxera s'havia estès per gairebé tot Catalunya, i el 1895 l'anorreament de la vinya catalana era un fet, a conseqüència del qual nombrosíssimes famílies abando-

naren la terra del vi i, amb llur trasllat, determinaren una major concentració de població a les ciutats industrials.

Simultàniament, feien llur impetuosa eclosió, la consciència nacional i la consciència obrera: i així, com que la llei d'associacions de Sagasta havia fet possible la sindicació, el Primer Congrés Socialista, celebrat a Barcelona l'any 1888, dóna lloc a la Unió General de Treballadors i el Congrés de Barcelona del 1890, convocat per l'organització d'obrers tèxtils Les Tres Classes del Vapor, acorda fundar l'Associació Nacional de Treballadors d'Espanya; i així, l'any 1880, Valentí Almirall organitza el primer Congrés catalanista, que se segueix de la fundació del Centre Català, inspirador i impulsor de la *Memòria en defensa dels interessos morals i materials de Catalunya* —el «Memorial de Greuges»— presentada a Alfons XII (1885) per una comissió d'intel·lectuals i de representants de les forces econòmiques. O la Unió Catalanista, que presidia l'arquitecte Lluís Domènech i Montaner, promou l'assemblea de Manresa (1892) que aprova les *Bases per a la Constitució regional catalana* —les «Bases de Manresa». Són mostres ben clares que, en diversos fronts, una cívica contestació organitzada i decidida començava a prendre cos. Com, per exemple, també té el significat de civilitzada reacció de protesta la Festa Modernista del 10 de setembre de 1893, al Prado de Sitges, amb la representació de *La Intrusa* de Maeterlinck, o la construcció del Palau de la Música Catalana. O la constitució de l'Acadèmia i Laboratori de Ciències Mèdiques.

Coincidint en el temps, però exactament a l'altre pol en l'esperit i en el sentiment, ennegreixen l'època i la taquen de sang la bomba del Liceu, el 7 de novembre de 1893, durant la representació del *Guillem Tell* de Rossini i la del carrer dels Canvis Nous, el juny de 1896, durant la processó de l'Octava de Corpus de Santa Maria del Mar. Volien, també, ésser una protesta —contra la gent de diners i la de missa—, i el que foren va ésser una matança d'innocents.

No calia; la nul·la transcendència social d'aquests fets luctuosos fa que no mereixin cap altre qualificatiu que el de reprobables estupideses. Massa que en morien d'innocents: un treball de Lluís Comenge sobre *Mortalidad infantil de Barcelona según las clases sociales*¹⁶ diu que, entre el proletariat, 45,4 de cada 100 defuncions eren d'infants i, entre els rics, 34,3. I que de cada 100 morts infantils, 77,7 eren, entre els proletaris, menors de 3 anys, mentre que, entre els rics, ho eren 66,02.

La pobresa extrema era un flagell; la mendicitat, si bé en alguns casos és cert que obeïa a fingides motivacions, n'era la pública i incòmoda manifestació. Un cronista¹⁷ escriu: «... *desconsolador por lo repugnante era el cuadro que ofrecía Barcelona en 1899. Tropezábase por todas partes con ancianos cubiertos de pingos; hombres demacrados cuyos rostros denunciaban las huellas de devoradora anemia; mujeres sucias y desgredadas; ... ; y, finalmente, huestes de tiernas criaturas, especies de monos sabios que al acercarse al viandante solicitando una limosna, las más de las veces hacíanlo con la exclamación desgarradora ¡tengo hambre!*»

En aquest món tan ple de desequilibris i d'injustícia i, alhora, tan ple de sanes inquietuds, les persones —professionals o no— amb sensibilitat o responsabilitat envers els problemes de la infància ho passaven molt malament. Les perspectives de llur actuació eren les de l'infant que, amb una galledeta, intenta d'omplir amb aigua de mar un clot fet a la sorra. I a més, algunes vegades, a l'obstacle de la desproporció entre la magnitud del problema i els mitjans s'afegien els inexplicables entrebancs que oferia algun barret de copa o un aspirant a dur-ne; en petites coses, fins i tot. El metge de Les Coves de Vin-

16. Comunicació presentada a la RAMB, el 2-juliol-1900. Publicada a «Gaceta Médica Catalana», vol. XXIII, núm. 15. 15-agost-1900.

17. *Mendicidad y Beneficencia en Barcelona*, M. González Sugrañes. Heinrich y Cía, Barcelona, 1908.

romà —a l'Alt Maestrat— Juli Ortí Sales un dia,¹⁸ després de parlar de la ignomínia que la mortalitat infantil representa per als governs d'Espanya i per a la classe mèdica en general i després de delatar que «la mortalitat infantil de 0 a 5 anys assolida a Les Coves de Vinromà abans de l'any 1900, l'enorme xifra del 350 per mil», valorava els beneficis de la propaganda de la puericultura i explicava que, en certa ocasió, va sol·licitar de «donar conferències de divulgació higiènica als locals de les escoles públiques» i la petició —de part de l'inspector provincial de Sanitat— li fou denegada.

A la ciutat de Barcelona, per disposició legal,¹⁹ la beneficència pública era d'incumbència de les administracions provincial i municipal. D'entre els establiments que depenien de la Diputació té interès, des del punt de vista pediàtric, la Casa Provincial de Maternitat i Expòsits, que es mereix sobradament una atenció especial; ara, només la menció del seu trasllat del carrer de Ramalleres a Les Corts, justament l'any 1890. L'Ajuntament atenia totalment o ajudava amb subvencions obres assistencials diverses d'un interès pediàtric reduït (l'Asil de Transeünts o Asil del Parc, les Cases de Socors, la Casa de Correcció, l'Hospital de la Santa Creu, la Casa de Caritat, etc). En totes aquestes institucions —com si els corrents moderns no les afectessin, com si els anys no passessin per a elles— l'aire era repressiu —com si la pobresa o el fet de no conèixer els pares fossin pecat— i, damunt, els internats n'havien de donar gràcies. Les paraules que, l'any 1817, deia el capità general Castaños encara corrien pels passadissos freds

18. Comunicació presentada al Quart Congrés de Metges de Llengua Catalana, Girona, 1921.

19. Llei de Beneficència de 20-juny-1849, Reglament de 14-març-1852 i Reial Decret de 27-gener-1885. Citat per Horacio Capel i Mercè Tatjer a «Reforma social, serveis assistencials i higienisme a la Barcelona de final de segle XIX (1876-1900)», dins de *Cent anys de Salut Pública a Barcelona*, Ajuntament de Barcelona, 1991.

i foscós: «*Mendigos, alabad la mano poderosa del Excelso que os dispensa un asilo en donde podreis gozar las dulzuras de la vida.*»²⁰

Molt més a to amb les noves orientacions i com una conseqüència d'una mentalitat nova que començava d'estendre's, era la Casa de Lactància. L'Ajuntament de Barcelona disposava d'un centre assistencial benèfic de donació de biberons de llet a infants de famílies indigents, «*modificada según las potencias digestivas del infante y privada de los microorganismos que puedan hacerla peligrosa, a semejanza de lo existente en el extranjero, conocido genéricamente con el nombre de Goutte de Lait.*» Al mateix temps, dirigit per Ignasi de Llorens i Gallard, existia un centre municipal d'assistència a les embarassades que, l'any 1903, l'Ajuntament decidí de fusionar amb el servei de la Gota de Llet. Com a resultat d'aquesta unió, quedà constituïda, al carrer de Valldoncella, la Casa de Lactància que, anys després (1913), seria traslladada a la Gran Via —al número 477—, i estrenaria l'edifici modernista de l'arquitecte Antoni de Falguera, coronat pel relleu de l'escultor Eusebi Arnau, el de la matrona municipal que, sol·lícita, dóna el biberó a l'infant famolenc.

Hi era repartida la llet però, a més, els lactants subjectes a alletament artificial o mixt hi eren controlats periòdicament i pesats setmanalment; les mares hi rebien orientació relativa a higiene infantil o puericultura. I a les parets de la sala d'espera o de consulta, en lletra grossa, deia: «Un infant ben alletat creix com arbre assahonat» o «L'infant, com lo roure, vol sava a dins i a fora'l sol» o «En família vacunada la pigota no hi fa estada» o «Al fer-se fosc els gats a la teulada, i la quitxalla al llit, ben acotxada».

A Ignasi de Llorens (mort l'any 1913) el succeí Enric Robledo i Negrini, que morí el 1919. El nou director, Agustí Farriols i Anglada, aconseguí la

20. *Mendicidad y Beneficencia en Barcelona*, M. González Sugrañes. Heinrich y Cía, Barcelona, 1908.

col·locació d'uns primers llits a la Institució, ara anomenada Casa de Maternologia; tot i així, encara durant molt de temps hi havia de persistir el caràcter de centre benèfic, amb repartiment pulcre i regular de la llet i sense que cap any hi manquessin les manifestacions nadalenques del paternalisme municipal. Farriols fou jubilat el 1923 i és amb el seu successor, el ginecòleg Emili Ardèvol i Miralles, que la Casa comença a tenir un cert interès com a centre científic.²¹

La iniciativa privada feia el que podia, que no era gran cosa. Durant els anys vuitanta i noranta s'afegiren a la Casa de Lactancia y Casa-Cuna d'Eusebio Gómez del Castillo, al Asilo-Cuna del Niño Jesús i a l'Hospital de Nens Pobres, la Casa Bressol del carrer de Sant Pau, les Sales d'Asil del carrer Aldana per a nens fills d'obrers, la Sala Asil d'Hostafrancs edificada i mantinguda amb una deixa del marquès de la Quadra, l'Associació d'Amics dels Pobres per a nens orfes, la Casa de Misericòrdia de les terciàries franciscanes del carrer d'Elisabets, la Casa dels Infants Orfes de la plaça dels Àngels, l'Asil Naval instal·lat al port en un vaixell de vela, el «Mazarredo», i potser res més. Tot plegat constituïa un pedaç insignificant a una qüestió absent d'entre les prioritats dels poderosos, la qual cosa feia que en les ànimes de càntir es generés una mena de fatal resignació que els duia a exclamar, en cada mort infantil, allò de «Què hi farem, angelets al cel!».

Val la pena de citar un petit fet poc conegut que, en canvi, té la significació d'un camí que s'obre. L'any 1887, sota la presidència de Lluís Comenge, havia quedat constituïda l'Acadèmia d'Higiene de Catalunya. Uns dels seus membres, al cap de pocs anys (1894), per tal de preparar una comunicació destinada a un Congrés d'Higiene de Madrid gestionaren

21. *Cinco directores* (Cincuenta Aniversario de la Casa de Maternologia de Barcelona), Martín Garriga Roca, Barcelona, 1953.

de l'alcalde de Barcelona Josep Collaso i Gil —home atent als problemes que, per exemple, havia fundat i presidit l'Associació d'Amics dels Pobres— el permís de practicar exàmens mèdics als nens de les escoles públiques. Així es creà la primera comissió d'inspecció mèdica escolar; la integraven González i Arbós, Piñol, Enric Octavi Raduà i Víctor Soley i Gely.

Gairebé simultàniament, l'any 1893, també uns higienistes —i no pas per casualitat, sinó perquè aquests especialistes eren nombrosos i d'una gran sensibilitat per als problemes col·lectius— empenyeren la Societat Econòmica d'Amics del País a la creació de les primeres colònies escolars de Catalunya. El primer any tingueren lloc a La Garriga i a Sarrià; l'any següent, a La Garriga i La Gleba i l'any 1895, ja molt ampliades, a La Garriga, La Gleba, Tona, Arenys de Mar i Sant Pere de Torelló. Les primeres colònies escolars d'Europa havien nascut a Suïssa l'any 1876 i l'Ajuntament de Barcelona en creà l'any 1906: a Calafell i Tossa per a vacances d'estiu, a Vilassar de Dalt per a sords-muts, a l'Arrabassada, Berga i Martorelles amb caràcter permanent. La circumstància que determinà les colònies no era cap altra que les llastimoses condicions de vida de molts dels infants de la ciutat: la insalubritat dels barris, la subalimentació a les zones obreres i l'ambient poc o gens formatiu de molts dels suburbis. La insistència i l'esperit obert del conseller Hermenegildo Giner de los Ríos aconseguiren que l'Ajuntament de Barcelona, tants anys insensible a aquesta trista i injusta situació, destinés preocupació i diners a aquelles primeres colònies —les de 1906, amb 120 infants—, per, després, acabar assolint una organització modèlica que beneficià —l'any 1933, per exemple— un total de 6520 nens.²²

Molt lentament, però —aquí i allà— s'anava avançant. Com en el cas de la Casa de Maternitat de

22. *L'educació a Catalunya durant la Generalitat*, Ramon Navarro, Barcelona, Ed. 62, 1979, pàg. 234.

Lleida que fou inaugurada el dia 9 d'agost del 1889, al cap de vint-i-cinc anys d'haver estat col·locada la primera pedra. Les condicions de vida dels asilats milloraren notablement amb el nou casal; ja està bé, però el més significatiu del funcionament del nou Hospici és que els responsables de la Beneficència provincial nomenaren —per primera vegada en la història de l'assistència dels orfes i expòsits de Lleida— un metge especialitzat en pediatria, Francesc Fontanals i Araujo,²³ autor del llibret premiat per l'Acadèmia d'Higiene de Catalunya *Higiene de la Lactància*.

I mentrestant, Martínez Vargas, egocèntric i insuficient, gens integrat a la societat catalana, feia, des de la Càtedra, la guerra pel seu compte. Amb alguna acció positiva, això sí: com la introducció a Espanya, conjuntament amb Viura i Carreras, del sèrum antidiftèric, l'any 1894, al cap de pocs mesos d'haver estat descobert per Émile Roux. L'any 1897, en féu una defensa brillant —segons el seu estil— amb exposició dels resultats favorables obtinguts, a l'Acadèmia Mèdico-Farmacèutica de Barcelona. L'any 1900 inicia la publicació de la revista «La Medicina de los Niños», que mantindrà fins a 1936. Els autors dels articles que hi figuren són, majoritàriament, el mateix Martínez Vargas o M. Vargas o un autor que signa amb les inicials M.V. o, posteriorment, el fill de Martínez Vargas que signa M. V. Pesado.

Martínez Vargas, com totes les persones que diàriament veien la mort entre els infants, també alçava la seva veu contra un abominable estat de coses. El número 2, el del febrer de 1900, de «La Medicina de los Niños» diu: «Aquí en España la población infantil vive de milagro, pues no hay leyes de esa clase [de protecció], y si existen no se observan, como tampoco tenemos prescripción legal de la notificación de las enfermedades contagiosas; estamos, pues, desamparados

23. *La pediatria als antics Hospicis de Lleida*, Josep Lladonosa i Pujol. Lleida, 1978.

en lo relativo a la salud de nuestros pequeños, y así se explica la horripilante mortalidad que ofrece esta fracción de los cinco primeros años de la vida nacional.»

Com una mostra reflexa de la manca de formació sanitària que imperava entre la població —benestant o obrera, és igual—, «La Medicina de los Niños» no es descuidava mai la secció «Receta para las madres». No se sap si eren gaire nombroses les mares que llegien habitualment la revista, però, dedicat a elles, hi eren inclosos paràgrafs com els següents: *«Limpieza de la cabeza de los niños de pecho. Con frecuencia vemos por doquiera niños de corta edad, cuya cabeza ofrece en su porción anterior, costras repugnantes, medio ocultas por el pelo. Esta costra láctea ... es un padrón de ignominia para las personas que tienen á su cargo el cuidado de esos niños. ... no hay que respetarla so pretexto de que con su desaparición pueden enfermarse los ojos ó los oídos ... lejos de conservar esa costra, debe evitarse su formación ó destruirla si ya está formada, sin temor de ningún género.»* A part de la discutible oportunitat d'inserir aquests consells en una revista destinada a metges, el text demostra sense exageració la pressa que corria de treure la llana del clatell de l'època.

ARA VA DE BO

Els entesos asseguruen —carregats d'una raó que els ve, com a mínim, dels temps de Tycho Brahe, de Copèrnic i de Gregori XIII— que el segle XX començà el dia u de gener de 1901. És així, diuen, com a resultat d'una simple multiplicació per cent i és veritat si ens ho mirem des de la fredor aritmètica de la cronologia. Ara bé: si als segles els atribuïm una càrrega humana —social, econòmica, cultural o de sentiment—, és probable que existeixin tants començaments de segle com interessos, com prioritats i com geografies. Vista la qüestió amb aquesta adaptabilitat, és perfectament raonable de convenir que, per al conjunt de la població responsable d'aquest país, l'entrada al segle XX tingué lloc el dia que fou inaugurat el Primer Congrés Universitari Català: el 31 de gener de 1903.

Per celebrar un aplec que, del tot, encara que constructiu era un desafiament, s'havia de tenir tot el coratge que donen les idees clares i la sòlida disposició. Només feia dos mesos —el 21 de novembre de 1902— que el ministeri d'Instrucció Pública que ocupava el malèfic Alvaro de Figueroa y Torres, *conde de Romanones*, havia dictat un ignominiós Reial Decret. Aquesta «perla» deia: *«Los maestros y maestras de Instrucción Primaria que enseñasen a sus discípulos la Doctrina Cristiana u otra cualquiera materia en un idioma o dialecto que no sea la lengua castellana serán castigados por primera vez con amonestación por parte del Inspector de Primera Enseñanza, quien dará cuenta del hecho al Ministerio del ramo y si reincidiesen, después de haber sufrido una amonestación, serán*

separados del Magisterio Oficial perdiendo cuantos derechos les reconoce la ley.» I, simplement, només és un exemple.

Doncs bé: el Congrés —que aplega 1280 congressistes entre estudiants, professors i intel·lectuals no docents; que acorda la creació dels Estudis Universitaris Catalans, veritable universitat catalana lliure; que escolta, entre d'altres, la ponència de Domènec Martí i Julià sobre «Organització de la Universitat catalana», d'una sistemàtica avui encara vigent—, com si fes pam i pipa al centralisme, proclama en el Llibre d'Actes que «La grandor i esplendor d'un poble està en proporció del seu nivell intel·lectual. Els pobles basats en conquestes, hegemonia comercial i manteniment d'exèrcits són pobles transitoris que cauen al més petit trontollament, mentre que els que es fonamenten en el cabal de llur saber i en la cultura de llurs ciutadans duren i romanen. Per això, quan un poble vol renéixer deu atendre, abans que tot, a la vida de l'esperit assolint una veritable cultura intel·lectual, i això cal aconseguir-ho per mitjà de la Universitat.»

Després, és com una corrua d'esdeveniments culturals de tot ordre i de magnitud diversa. L'any 1906 té lloc el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana que, sota la presidència del canonge mallorquí Antoni Maria Alcover, compta amb més de tres mil assistents. Els metges també hi eren i, en nom de l'Acadèmia i Laboratori, Antoni Bartumeus exposa la «Necessitat de reconstituir el llenguatge mèdich-biològich català»; i els pediatres (Josep Blanc i Benet, Claudi Bassols i Iglesias, Josep Roig i Raventós, Manuel Salvat i Espasa) també hi eren.

També l'any 1906 —el dia 27 de juny és inaugurat— se celebra el Primer Congrés d'Higiene de Catalunya, el primer congrés mèdic en català. En els parlaments de l'Acte inaugural es digué: «Hem procurat en escollir els temes, que responguessin a les apremiants necessitats de Catalunya» i a fe que encertaren perquè, d'interès pediàtric per llur marcada

repercussió sobre la població infantil, foren estudiades les malalties infeccioses relacionades amb l'aprovisionament d'aigües i l'eliminació de les residuals i l'habitació obrera. El Congrés havia estat convocat per l'Acadèmia d'Higiene de Catalunya, l'entitat que havia nascut amb aquell tan acurat sentit de les exigències de la realitat. En relació amb l'habitació obrera, foren aprovades unes conclusions, proposades per Domènec Martí i Julià, d'una contundència inoïda fins aquell moment; la primera diu: «Han d'ésser reformades o destruïdes totes les cases obreres que per llur condició d'emplaçament i construcció atemptin contra el dret al benestar inseparable de la condició humana o que siguin impediment per a la major perfecció individual o social dels homes.» És com si, acabada la paciència, s'hagués passat de la lamentació a la reivindicació; si no, la mateixa Acadèmia d'Higiene, l'any 1900, havia guardonat una memòria de Joan Coll i Bofill que sota la dedicatòria i el títol *A las Madres. Mortalidad infantil en Barcelona. Sus causas y profilaxis* deia: «*¡Cómo pueden crecer y desarrollarse sanos y robustos los pobres seres hacinados en las numerosas habitaciones que en Barcelona existen, sin aire, sin luz, sin espacio respirable, durmiendo varios en un solo aposento y con emanaciones de la humedad, de las cloacas y de todas las inmundicias urbanas acumuladas...*». No cal prosseguir.

L'any 1907, Enric Prat de la Riba (1870-1917) és elegit president de la Diputació de Barcelona i, un cop constituïda la Mancomunitat de Catalunya (1914), n'és elegit també president. Amb Prat de la Riba —seny ordenador de Catalunya, com l'adjectivà Eugeni d'Ors— comença una de les èpoques més fructíferes de la nostra història contemporània. Tot just elegit president de la Diputació —el mateix any 1907— nasqué l'Institut d'Estudis Catalans i, després, seguiren l'Escola de Bibliotecàries, l'Escola d'Infermeres Auxiliars de Medicina, l'Escola del Treball i l'Escola Industrial, l'Escola d'Administració Local, l'Escola Superior de Bells Oficis i la d'Alts Estudis

Comercials, l'Escola de Gènere de Punt de Canet de Mar, la renovació pedagògica amb, per exemple, la introducció dels mètodes de Maria Montessori, la xarxa de biblioteques populars, el Servei de Dements pobres —amb unes orientacions inspirades per Domènec Martí i Julià modernes i humanes— i, per què no, la millora de carreteres i camins, l'establiment d'una xarxa telefònica amb cara i ulls i la impulsió dels Cellers cooperatius de la Terra Alta o la Conca de Barberà. En el camp de l'assistència infantil, l'empresa màxima fou la de la Casa de Maternitat de Barcelona.

La Casa Provincial de Maternitat i Expòsits existia a Barcelona des de 1853; tot i la seva denominació, fins a l'any 1892 la seva única finalitat fou la d'habilitar «estatge a propòsit per a traslladar-hi els expòsits que, en nombre de més de 600, es trobaven acollits a l'Hospital de la Santa Creu, on per insuficiència de recursos no podien continuar.» Aquest primer estage, el vell i rònc número 17 del carrer de Ramelleres —amb el corresponent torn d'admissió on eren dipositats els infants que anaven a ésser abandonats—, també anà quedant esquifit i, per aquest motiu, l'any 1878 la Diputació de Barcelona adquirí a les Corts la finca Mas Cavallé, on foren traslladats els infants que no estaven subjectes a alletament. «Lavors fou quan es pensà d'establir la Secció de Maternitat, i en els locals del carrer de Ramelleres s'instal·laren les primeres embarassades» (1892). La finca de les Corts, sobre uns plànols de l'arquitecte Camil Oliveras i Gensana, s'anà edificant: en el moment que tots els menors de cinc anys van poder ésser allotjats en els nous pavellons, la Secció de Maternitat també fou traslladada a la casa de pages Mas Cavallé (1896). Aquests serveis —sense cap de les condicions que exigia una moderna concepció de les tècniques hospitalàries per a una Maternitat mitjanament instal·lada— constituïen un recinte tancat, una mena de vergonyós centre secret protegit per les lleis de l'Estat i absolutament vedat a l'ense-

nyament i a la inquietud científica. La vivíssima insatisfacció que aquest estat de coses produïa al president Prat de la Riba i al seu gran amic i assessor el vocal de la Mancomunitat Miquel A. Fargas fou l'impuls que els decidí d'encarregar l'any 1915 al metge director del Cos Facultatiu de la Casa de Maternitat i Expòsits Ricard Zariquiey i a l'arquitecte provincial Josep Bori i Gensana que visitessin i estudiessin algunes de les millors maternitats d'Europa.

Ricard Zariquiey i Josep Bori sortiren de Barcelona el dia 9 de juliol de 1915 i, en un viatge de 20 dies, visitaren Suïssa i —amb l'espectre de la guerra— Alemanya: Ginebra, Berna, Basilea, Zuric, Munic, Dresde, Berlin. De tornada, Zariquiey redactà una Memòria²⁴ que donà pas, en els elements rectors de la Mancomunitat, al decidit propòsit de transformar la vella institució en una nova Casa Maternal Catalana. La idea directriu de la nova Institució «no fou solament la de millorar serveis, construint edificis higiènics dotats de material científic, sinó la de transformar-ne l'esperit»,²⁵ confiant-li ultra la funció benèfica, la social i la docent. La vella Casa de Maternitat havia començat a no ésser una institució arcaica i havia fet un primer pas cap a la conversió en un modern centre assistencial; per exemple, hi foren construïts boxs —la separació entre els infants amb diferents patologies— i els seus pavellons, destinats avui a d'altres usos (l'anomenat Pavelló de l'Ave Maria, per exemple, que era projectat per a expòsits des-

24. *Memòria* redactada pel Dr. Ricard Zariquiey, metge Director del Cos Facultatiu de la Casa Provincial de Maternitat i Expòsits, amb motiu del viatge realitzat junt amb l'arquitecte provincial D. Josep Bori i Gensana, per a visitar els asils similars de Suïssa i Alemanya i publicada per acord de dita Junta de 23-febrer-1917. Junta de Govern de les Cases Provincials de Caritat i de Maternitat i Expòsits, Barcelona, 1917.

25. *L'obra realitzada*, Mancomunitat de Catalunya, 1923 i *Les Cases Provincials de Caritat i de Maternitat i Expòsits de Barcelona. Anys 1802-1917*, Barcelona, 1918.

mamats de 2 a 5 anys d'edat i que avui hostatja el Departament de Sanitat de la Generalitat) encara mouen a l'admiració. L'edificació es féu segons el projecte de Bori i Gensana, per bé que l'any 1924 una ampliació fou dirigida per Josep Goday i Casals (1882-1936), l'arquitecte dels Grups Escolars Baixeras, Ramon Llull, Pere Vila, Milà i Fontanals, Lluís Vives.

A la Maternitat, en el camp pedagògic, també havien tingut lloc reformes importants i, sobretot, significatives del nou esperit. El pedagog Joan Palau i Vera, que havia estudiat a Roma el mètode Montessori, organitzà a la Casa de Maternitat la primera escola montessoriana de Barcelona (1917); els infants acollits al centre començaven —entre una cosa i una altra— a ésser tractats com a persones. Fins i tot —fet inimaginable no gaire temps enrera— els acabaren portant al Parc —de tant en tant— a veure l'elefant i les feres.

I la Mancomunitat, tot i que tingué uns escassos deu anys de vida, encara féu més: qui no ha vist el cartell de Ramon Casas del Servei d'Assistència Social dels Tuberculosos? Aquest Servei fou posat en marxa l'any 1918 i tingué com a manifestació externa més important el Dispensari del número 24 del carrer de Rades, al Poble Sec de Barcelona, obert al públic l'any 1921. El cap del Servei és Lluís Sayé; sota la seva direcció, s'hi inicia la funció d'infermera-visitadora, nova a casa nostra, que posa de manifest —després de 175 visites domiciliàries— que només una tercera part dels malalts disposa de llit individual. El Servei du a terme exàmens dels contagiats i revisió dels familiars i, més endavant, posa en marxa la campanya de vacunació antituberculosa amb BCG. Tot això és fet amb mitjans materials migradíssims i en una instal·lació no sòbria, sinó humilíssima i, malgrat tot, el vell casalot del Dispensari del carrer de Rades, per la seva transcendent acció pionera i per la incommensurable passió i la il·lusió i la dedicació que hi abocaren els seus homes, ha merescut el nom de Catedral de la Tisiologia Catalana.

La Mancomunitat, a més, tingué al seu càrrec tots els Serveis de Beneficència que abans atenien les diputacions, d'entre els quals destaquen —d'interès pediàtric— les Cases de Maternitat de Girona, Lleida i Tarragona; i subvencionava el Refugi Bressol de Girona, l'Asil Bressol de Sabadell, la Casa Empar de Nenes Orfes de Berga, la Casa d'Infants Orfes de Manresa, la Casa Bressol Asil de Granollers i encara d'altres institucions.

És el conjunt: en camps diversos —des del de les realitzacions materials fins al pedagògic o l'assistencial— i gràcies a un esperit col·lectiu d'afecte i cooperació i d'enfervoriment i —potser com mai— de pinya compacta, el país havia començat a prendre, de debò, una fesomia presentable.